

УДК 341.01

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ЖАЛПЫҒА БІРДЕЙ ДЕКЛАРАЦИЯСЫ

Ахатов Айдос Булатович
Суханова Алима Бауржановна
Akhatovaidos4879@gmail.com
alimasukhanova45@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ заң факультеті

Аннотация

Ғылыми мақала тақырыбы: БҰҰ Бас Ассамблеясы (1948 ж.10 желтоқсан) қабылдаған және кіріспеден және 30 мақаладан тұратын құжат БҰҰ Жарғысын дамыту және нақтылау болып табылады.

Ғылыми мақаланың мақсаты: Жалпыға бірдей сақталуға жататын адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының шеңберін айқындайды, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарды, жынысын, нәсілін, тілін және дінін айырмастан құрметтеуді көтермелеу мен дамытудағы ынтымақтастық қағидаттарына негізделеді. Декларацияға сәйкес адам құқықтары шеңберіне мыналар кіреді: өмір сүру құқығы, еркіндік, жеке қол сұғылмаушылық; қадір-қасиетін тану; хат алмасу құпиясы; бейтарап соттың қорғау құқығы; елді басқаруға қатысу құқығын қоса алғанда, саяси және әлеуметтік-экономикалық құқықтар; сайлау құқығы; тұрғылықты жерді еркін таңдау құқығы.; азаматтық және мүлікті иелену құқығы.

Аннотация

Тема научной статьи: документ, принятый Генеральной Ассамблеей ООН (10 декабря 1948 г.) и состоящий из преамбулы и 30 статей, представляет собой развитие и конкретизацию Устава ООН.

Цель научной статьи: Определяет круг основных прав и свобод человека, подлежащих всеобщему соблюдению, основывается на принципе сотрудничества в поощрении и развитии уважения к правам человека и основным свободам для всех, без различия пола, расы, языка и религии. Согласно Декларации, в круг прав человека входят: право на жизнь, свободу, личную неприкосновенность; признание достоинства; тайна переписки; право защиты беспристрастным судом; политические и социально-экономические права, включая право участия в управлении страной; избирательное право; право свободного выбора места жительства; право на гражданство и владение имуществом.

Annotation

Subject of the scientific article: the document adopted by the UN General Assembly (December 10, 1948) and consisting of a preamble and 30 articles, is a development and specification of the UN Charter. The purpose of the scientific article: Defines the range of basic human rights and freedoms subject to universal observance, based on the principle of cooperation in promoting and developing respect for human rights and fundamental freedoms for all, without distinction of gender, race, language or religion. According to the Declaration, human rights include: the right to life, liberty, and personal integrity; recognition of dignity; secrecy of correspondence; the right to be protected by an impartial court; political and socio-economic rights, including the right to participate in the government of the country; suffrage; and the right to freely choose one's place of residence; the right to citizenship and ownership of property.

Адам құқықтары мен бостандықтары жалпы адамзаттық құндылықтардың қазіргі заманғы жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі және қазіргі кезеңдегі әлеуметтік және мемлекеттік дамудың жалпы танылған өлшемі болып табылады. Сонымен қатар, халықаралық деңгейде қабылданған тарихи құжаттармен байланысты адам құқықтары идеясының мағыналық түсінігі бар.

Адам құқықтары идеясының өзі ұзақ және бай тарихқа ие - оның генезисі жаппай саяси және құқықтық санаға да, қазіргі заң ғылымына да, сондай-ақ қазіргі мемлекет пен құқықтың барлық негізгі институттарына да айтарлықтай ықпал етіп келеді. [1, с.28]

Адам құқықтары саласындағы халықаралық құқықтың қазіргі дамуы, әдетте, әлемде адам құқықтары институтының қалыптасуы мен нығаюына жәрдемдесуге арналған негізін қалаушы құжаттарды қабылдаумен байланысты. БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылдың 10 желтоқсанындағы 183-пленарлық отырысында көпшілік дауыспен адам құқықтарының

жалпыға бірдей декларациясы қабылданды. Бұл жағдайдан 8 мемлекет қалыс қалды, оның ішінде КСРО, Украина, Белоруссия мемлекеттері болды. Қалыс қалуға ұлттардың өзін-өзі анықтау құқығын декларация мәтініне енгізу, аз ұлттарды қорғау, фашистік идеологияға тыйым салуды бекіту туралы ұсыныстарды қолдаудың болмауы себеп болды. [2, 64 б.]

Жалпыға бірдей декларация бастапқыда БҰҰ-ға мүше мемлекеттер үшін ұсынымдық сипатқа ие болды. Алайда, уақыт өте келе халықаралық тәжірибе барысында ол жариялаған құқықтар мен бостандықтар міндетті әдеттегі немесе шарттық нормалар ретінде мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың басым көпшілігіне тиесілі бола бастады. Жалпыға бірдей декларация экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы 1966 жылғы халықаралық пактіні, 1966 жылғы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні және 1967 жылғы Факультативтік хаттаманы қамтитын адам құқықтары туралы халықаралық Биллдің негізгі құжаты басты қайнаркөздері болып саналады. Оның идеяларына адам құқықтары саласындағы алпысқа жуық халықаралық-құқықтық актілер, XX ғ. ортасында қабылданған Конституциялардың көпшілігі бағытталды.

Декларация бірінші халықаралық-құқықтық құжат болып табылады, онда мемлекеттер қатысушы болып есептеледі және ішінара адам құқықтарын бөліп көрсетуге және әрбір адамға тиесілі болатын барлық мемлекеттер назарға алуы тиісті қамтамасыз ету шараларын жүргізуі тиіс құқықтар тізбесін көрсетуге тырысты. БҰҰ Жарғысын әзірлеу кезінде оған адам құқықтарының тізбесін енгізу туралы ұсыныстар енгізілді, алайда мұндай ұсыныс Жарғыда осындай орнатудың орынсыздығы себебінен қабылданбады, ол оған қоса құқықтар мен кепілдіктер беру рәсімін регламенттеу қажеттігіне, бақылау тетігіне, Жарғыға өзгерістер енгізу қажеттігіне әкеп соқтырды. Және де бұл күрделі рәсім болып табылды. Сондықтан да, БҰҰ Жарғысының өзіндік жалғасы ретінде Декларация жеке дербес құжат ретінде адамның негізгі құқықтарының тізбесін көрсету туралы шешім қабылданды. [3, с. 14]

Декларацияны адам құқықтары мен бостандықтарының әмбебап каталогы ретінде қарастыруға болады, ол үнемі толықтырылуы тиіс және болашақта да шектелмеуі қажет. 1948 жылы мемлекеттер Адам құқықтары саласындағы ынтымақтастықтың бастауы туралы уағдаласты. Декларацияда бірлескен іс-әрекеттердің контуры бейнеленді, сондықтан құжат заңды міндеттеуші нормативтік акт ретінде емес, ұсыныс ретінде қабылданды. Дегенмен, адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясы халықаралық шарт болып табылады, өйткені сол уақыт кезеңінде әртүрлі елдердің экономикалық, мәдени, діни факторларындағы айырмашылықтарды ескере отырып, осындай шартты декларация, яғни "жұмсақ құқық" құжаты нысанында қабылдау қажет болды.

Құқық өз табиғаты бойынша қоғам ауқымында әлеуметтік келісімнің және мүдделердің тепе-теңдігін орнатудың құралы болып табылады. Жаңа құқықтық қатынастар саласындағы міндетті күші бар кез-келген нормативтік-құқықтық актінің алдында міндетті түрде қолданылмайтын ымыралы келісім болғаны белгілі.

Декларацияға қосымша келісім құжаттары олардың мазмұндық жақтарын толықтыру, олардың ережелерінің орындалуын бақылау тетігін әзірлеу бойынша ұзақ жұмысты талап етті. Сондықтан, егер ол бірден заңдық міндеттеуші құжатты әзірлеуге кіріссе, онда мұндай жұмыс он жылға созылатын болар еді, өйткені кез-келген мемлекет заңдық міндеттеуші нормаларды тұжырымдауға аса сақтықпен қарайды. Адам құқықтары жөніндегі 1966 жылғы Пактілерді әзірлеуге 18 жыл және аталған құжаттардың күшіне енуіне тағы 10 жыл қажет болды. [4, с. 38]

Жоғарыда аталған халықаралық конвенциялардың әрқайсысына тиісті декларация негіз болды.

Келтірілген ереже неғұрлым маңызды сәт болып табылады, өйткені позицияларды алдын-ала келісу халықаралық нормативтік актілерді заңдық міндеттейтін әзірлеудің бастапқы сатысы ғана емес, сонымен қатар, халықаралық құқықтың түрлі субъектілерінің ұстанымдарын ескеруге мүмкіндік береді және қандай да бір халықаралық-құқықтық құжатты әзірлеу мүмкіндігінің тиісті көрсеткіші болып табылады. Сондықтан әрқашан қабылданған декларация тиісті келісім негізінде жүзеге асырылмайды. Бұл нақты

алғышарттар жоқ немесе мемлекеттің белгілі бір кезеңінде заңдық міндеттеуші ережелерді белгілеуге дайын емес дегенді білдіреді. Рас, кейбір жағдайларда халықаралық келісім-шарт алдын-ала декларация әзірлемей қабылданады, бұл жетілген халықаралық проблеманы шешу үшін мемлекеттердің оны іске асыруға дайындығын білдіреді.

Декларация ұлттық заңнама үшін маңызды бағдар болады, өйткені көптеген мемлекеттердің Конституцияларының ғана емес, сонымен қатар бүкіл мемлекетішілік заңнаманың бастамасы болды. Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-бабына сәйкес адам, оның құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылық болып табылады [5]. Адамның өміріне, абыройына, қадір-қасиетіне және басқа да табиғи құқықтарына қол сұғылмайды. Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекет мойындайды, сақтайды және қорғайды. Декларацияның 23-бабына сәйкес әрбір адам еңбек етуге, жұмысты еркін таңдауға, әділ және қолайлы еңбек жағдайларына және жұмыссыздықтан қорғауға құқылы. Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 5-бабына сәйкес өз азаматтары үшін негізгі еңбек құқықтарын белгілейді. [6] Яғни, Республиканың аталмыш декларацияның кіріспесінде көрсетілген ережесін басшылыққа алады, соған сәйкес "...адам құқықтары заң билігімен қорғалуы қажет". Біз адам құқықтарына қатысты құқықтық нормаларды әзірлеуге және декларация ережелерін іске асыру бойынша құзыретті мемлекеттік органдардың тиісті қызметіне қатысты халықаралық өзара іс-қимылдың негізгі бағыттарын көріп отырмыз.

Жалпы декларация жеке тұлғаның мүдделерін қанағаттандыру үшін басым түрде құқықтар мен бостандықтарды белгілей отырып, сондай-ақ олардың ортақ мүдделермен арақатынасына назар аударады. Мысалы, 22-бапқа сәйкес "әрбір адам қоғам мүшесі ретінде әлеуметтік қамтамасыз етілуге және оның қадір-қасиетін қолдау үшін және оның жеке басын еркін дамыту үшін экономикалық, әлеуметтік және мәдени салаларда... қажетті құқықтарды жүзеге асыруға құқылы" [7]. "Басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын тану және құрметтеу", "моральдың, қоғамдық тәртіптің және жалпы жағдайдың әділ талаптарын қанағаттандыру" және қоғамдық мүддені қамтамасыз ету, оның жеке тұлғаның мүддесімен үйлесуі талабы болып табылады.

Өкінішке орай, мемлекеттер мен мемлекетаралық құрылымдардың дамуына қарай жалпыға танылған адам құқықтарының бастамашылары болып табылатын батыс мемлекеттері кейде тек мемлекетішілік мүдделерді басшылыққа ала отырып, қағидаттық ұстанымдардан ауытқитынын айтуға тура келеді.

Қазіргі уақытта Халықаралық құқық пен мемлекетішілік заңнаманың қағидаттары мен нормаларын жақындастыру үрдісі байқалады. Бұл құқық жүйесінде - халықаралық-құқықтық актілерде, конституцияларда, заңдарда, кодекстерде және т. б. ортақ және ерекше құқықтарды табуға мүмкіндік береді. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарының қағидаттарын қолдануды адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясын, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні, саяси және экономикалық құқықтар туралы халықаралық пактіні, адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы Конвенцияны барлық әлемдік мәдениеттің негізін қалаушы құжаттары ретінде салыстыру ретінде жүргізу қажет.

Айта кету керек, заңды міндетті емес сипатқа қарамастан, декларация әрбір адамның құқығына қатысты елдер мен халықтардың ортақ уағдаластығын көрсете отырып, Адам құқықтары саласындағы халықаралық құжаттардың міндетті күші бар философиялық негіз болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Права человека и процессы глобализации современного мира/отв. ред. Е. А. Лукашева. М., 2017.
2. Международное право: учебник/Г. В. Игнатенко, В. Я. Суворова, О. И. Тиуннов и др. М., 2015 г.
3. Эбзеев Б. С. Конституция. Демократия. Права человека. М., 2012

4. Международное право / Под ред. Г.И. Тункина. М., 2009 г.
5. Конституция Республики Казахстан 1995 г.
6. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК.
7. Всеобщая декларация прав человека (принята на третьей сессии Генеральной Ассамблеи ООН резолюцией 217 А (III) от 10 декабря 1948 года